

“TARIXI MULUKI AJAM”DA AFSONA VA HAQIQAT

Pardaeva Iroda Mamayunusovna

Samarqand davlat chet tillar instituti, dotsenti, (PhD)

pardaeva_im@mail.ru +9989979073300

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Tarixi muluki Ajam” asaridagi payg‘ambarlar, hakimlar, hukmdorlar haqidagi afsona va haqiqat haqida bahs yuritiladi.

Kalit so‘zlar: afsona, rivoyat, haqiqat, payg‘ambarlar, hukmdorlar, adolat, tarixiy ma’lumotlar, aniq dalillar.

Alisher Navoiyning diniy-falsafiy, ijtimoiy-siyosiy, shuningdek, axloqiy-tarbiyaviy mazmun singdirilgan “Tarixi muluki Ajam” asarida jamiyatda haqiqat o‘rnatish, tinchlik va osoyishtalik adolatli, xalqparvar podshohlarga, hukmdorlarga bog‘liq, degan g‘oya ilgari suriladi. Navoiy o‘z oldiga Eron podshohlarining shaxsiy hayotini, jangu jadallarini yoritishni emas, balki ularning mamlakat va xalq manfaatlarini ko‘zlagan holda olib borgan odilona, oqilona faoliyatini, ilm-fan, san’at va madaniyatga qo‘shgan hissasi, jamiyat taraqqiyotidagi o‘rnini alohida ko‘rsatib berish va shu orqali zamona hukmdorlarini ogohlikka, ibrat olishga chaqirishni maqsad qilib qo‘yadi. Navoiy o‘z maqsadlaridan kelib chiqib, shuningdek, o‘zidan oldin yaratilgan tarixiy asarlaridagi ma’lumotlarga tayanib, tarixiy voqealarni aniq dalillar va afsonalar bilan mutanosib holda bayon etadi.

Asardan o‘rin olgan afsona va tarixiy ma’lumotlar bir-birini to‘ldiradi. Xususan, tarixiy hodisalarning afsonaviy romantik talqini ham asarni badiiy nasrga yaqinlashtirib, asarning o‘ziga xos turi sifatidagi qimmatini oshirgan. Navoiy, nasriy asari qaysi mavzu haqida so‘z yuritilmasin, qaysi sohaga tegishli bo‘lmasin, unda, baribir badiiyat unsurlaridan xoli bo‘lmasligi, o‘quvchi undan ham bilim, ham badiiy zavq olishi kerakligini ko‘zda tutadi. SHU sababli muallif asarning ko‘p o‘rinlarida chiroyli badiiy lavhalar yaratadi, she‘riy matnlardan foydalanadi.

“Tarixi muluki Ajam” faqat afsona va rivoyatlardan iborat emas, unda ko‘p tarixiy voqealar va mavzular ham o‘z aksini topgan. Biroq Alisher Navoiy “turli tarixiy va badiiy kitoblardagi bu mavzuga oid tumtaroq ma’lumotlar girdobiga tushib qolmaydi, balki tarixiy haqiqatni aniqlashga intilib, ko‘p vaqt bunga erishadi. Masalan, Iskandar haqida so‘z yuritayotganda uning saltanati davrini 500 yil deb yozgan Xusrav Dehlaviy aqidasini yoki “ikki qarn” – oltmish yil deb yozgan Nizomiy fikrini ma’qullamaydi” [3,212]. U Iskandar haqida yozar ekan, mazkur tarixiy shaxs haqida Sharqda keng yoyilgan afsonaviy tasavvurlarni ham, ya’ni u go‘yo 1600 yil yashagani, 500 yil podshohlik qilgani, ayrimlar uni Dorobning, boshqalar Bozur binni Albonning o‘g‘li deb hisoblagani haqidagi ma’lumotlarni keltirish bilan birga tarixiy haqiqatga mos so‘zlarni ham, chunonchi, uning otasi Filipp (Navoiy uni Faylaqus deb ataydi) ekani, u bor-yo‘g‘i o‘ttiz olti (hozirgi hisobda o‘ttiz uch) yil yashagani va o‘n uch yil podshohlik qilganini tasvirlovchi ma’lumotlarni ham aytib o‘tadi. Bu tarixiy haqiqatga yaqin. Hozirgi davr tarixshunoslarining yozishlaricha, makedoniyalik Aleksandr milodgacha 356 yilda tug‘ilib, 336 yilda otasi Filipp o‘limidan so‘ng taxtga o‘tirgan va 323 yilda vafot etgan. Demak, Aleksandr 33 yil umr ko‘rib, 13 yil hukmronlik qilgan [4,17]. Ajamda Qubod va No‘shiravon hukmdorlik qilgan davrda Mazdak ta’limotining keng tarqalishi Mazdakiylar harakatining No‘shiravon zamonida bostirilishi, Mazdakning esa No‘shiravon tomonidan qatl qilinishi kabi Navoiy asarida bayon qilingan voqealar va faktlar to‘liq tarixiy asosga ega. “Tarixi muluki Ajam”da

ILM FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI

30-IYUN

ANDIJON, 2024

Sosoniylar Bahrom binni Hurmuz (Varaxran I), Bahrom binni Bahrom (Varaxran II), Bahrom binni Bahrom binni Bahrom (Varaxran III), Nasri binni Bahrom kabi shohlarning hukmdorlik davri haqida yozilgan ma'lumotlar ham haqiqiy tarixiy voqealar va misollarga asoslangan.

Navoiy asarida keltirilgan ko'plab aniq dalillarga asoslangan ma'lumotlar ham zamonaviy tarix fani tadqiqotlari natijasida aniqlangan ma'lumotlarga mos keladi yoki ulardan kam farq qiladi. "Tarixi muluki Ajam"da sosoniylar sulolasiga mansub bir nechta hukmdorlarning hukmdorlik muddati haqida berilgan ma'lumotlarni zamonaviy tarixiy tadqiqotlardagi ma'lumotlar bilan qiyoslaganda ham ko'rish mumkin. Masalan:

"Tarixi muluki Ajam"da

Bahrom binni Hurmuz – 3 yil

Bahrom binni Bahrom – 20 yil

Bahrom binni Bahrom binni Bahrom – 4 oy

Shopuri zul Aktof – 70 yil

Shopur binni Shopur – 5 yil

Bahrom binni Shopur – 12 yil

Yazdijird binni Bahrom - 20 yil

Zamonaviy tadqiqotlarda

Varaxran I – 274-277 (3 yil)

Varaxran II – 277-294 (16 yil)

Varaxran III – 294 (4 oy)

Shopur II – 309-379 (70 yil)

Shopur III – 383-388 (5 yil)

Varaxran IV – 389-399 (10 yil)

Yazdigard – 399-421 (22 yil)

Manbalarni qiyoslaydigan bo'lsak, ular orasida unchalik katta farq mavjud emas, bir necha yil hisobiga bir-biridan farqlanmasa, ular deyarli bir xil ko'rsatkichga ega.

Navoiy asarda Eron podshohlaridan oltmish beshtasining nomini qayd etadi. Ular, jumladan, to'rt sulola: peshdodiylar, kayoniylar, ashkoniylar, sosoniylar avlodlaridandir. Xususan, shoir "Tarixi muluki Ajam"da "Xamsa"sining ikkinchi dostoni "Farhod va Shirin"ning bosh qahramonlaridan biri bo'lgan eroniy podshohlardan Xusrav Parviz binni Hurmuz haqida so'zyuritadi. Xusrav Parviz eroniy podshohlarning to'rtinchi tabaqasi - sosoniylar sulolasidan bo'lib, Anushervonning nevarasi bo'lgan. U 590 yilda taxtga chiqqan va 628 yilda o'z o'g'li Sheruyaning buyrug'i bilan qatl qilingan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Qomusiy lug'at. 1-jild. – Toshkent: SHarq, 2016. – 536 b.
2. Alisher Navoiy. Qomusiy lug'at. 2-jild. – Toshkent: SHarq, 2016. – 480 b.
3. Valixo'jaev B. Alisher Navoiyning nasriy asarlari: tasnif va tavsif. Mumtoz siymolar. 1-kitob. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002. – 304 b.
4. Davlatov O. Navoiy ijodida adolat talqini// Huquq va burch, 2012. –№2. B.16 –17.